

Moderna svenska individer

Lösningar och problembilder i beskrivningar av ESF-projekt

Cecilia Åse

Moderna svenska individer

Lösningar och problembilder i beskrivningar av ESF-projekt

Cecilia Åse

Temagruppen integration i arbetslivet 2011:4

TIA

TEMAGRUPPEN
INTEGRATION I
ARBETSLIVET

Temagruppen Integration i arbetslivet (TIA)

Temagruppen Integration i arbetslivet (TIA) har i uppdrag av Europeiska socialfonden (ESF) att analysera ESF-projekt som syftar till inkludering på arbetsmarknaden, i synnerhet inom socialfondens programområde 2, Ökat arbetskraftsutbud.

I fokus står projekt riktade mot personer med utländsk bakgrund, nyanlända, långtidssjuk-skrivna samt personer med funktionsnedsättning.

TIA ska med sin analysverksamhet lägga grunden för påverkan genom att:

- bidra till kunskapsspridning om ESF-projekt på policynivå och direkt till avnämare
- bidra med kunskapsbaserade uppslag avseende inkludering i arbetslivet
- identifiera och etablera nya viktiga utvecklings- och forskningsområden
- medverka i internationellt kunskapsutbyte
- förse ESF-rådet med underlag till kommande utlysningar

TIA är en del av Institutet för forskning om migration, etnicitet och samhälle – REMESO – en stark forskningsmiljö vid Linköpings universitet. TIA-rapporterna är en av REMESO:s vetenskapliga skriftserier. Skrifterna vänder sig till alla med intresse för inkludering och arbetsmarknad.

REMESO har långsiktigt stöd från Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) och från Linköpings universitet. REMESO bedriver utbildning, forskning samt uppdrags- och samverkansaktiviteter. Institutets forskningsprofil är inriktad mot transnationell migration, etnisk mångfald och medborgarskap i ljuset av ekonomisk omvandling och förändrade villkor i arbetslivet.

Linköpings universitet är med sina 26 500 studenter och 3 500 anställda och över 100 utbildningsprogram ett av Sveriges större universitet. LiU bedriver utbildning och forskning inom teknik och naturvetenskap, medicin och vård, utbildningsvetenskap, samhälls- och beteendevetenskap och humaniora, och inom breda problemområden, teman.

Vetenskaplig redaktör för skriftserien är professor Maritta Soininen.

Temagruppen integration i arbetslivet
Redaktör: Professor Maritta Soininen

©Författare

Ytterligare exemplar kan beställas från
TIA, Remeso, ISV, Linköpings universitet, 601 74 Norrköping

Summary

The Swedish ESF-council gives economic support to projects that aim at increasing job opportunities, advancing equality between women and men and improving social cohesion. The present report investigates project applications and scrutinizes the solutions to social and political problems that are put forward in applications that have received funding from the council. Theories of gender and intersectionality are drawn upon and the perspective is influenced by Carol Bacchis WPR-approach. The presupposition of this approach is that by pinpointing solutions, the underlying representation of what is regarded as the problem can be displayed. The present results indicate that representations based on the liberal idea of the "individual", as well ideas of gender neutrality and conceptions linking modernity to Swedish ethnicity are predominant in the applications. These three themes are explicated in the report. It is argued that when the "individual" is put forward as normative ideal rationality and the ability to choose, as well as independence and self-assurance, are positioned as values that can solve problems of social exclusion and unemployment. Furthermore, gender neutrality is represented as a question of successfully safeguarding equal numbers and equal treatment of women and men in the projects. The underlying presumption is that this guarantees that no discrimination or inequality will occur. The final theme spells out how modernity and Swedish identity are linked together and in certain cases seen as a solution to social exclusion. The argument here is that this runs the risk of representing ethnicity as the explanation and possible justification of discriminatory and exclusionary practices. The concluding remarks stress the importance of measures that can enhance awareness of the unnoticed ideals and social norms that characterize problem representations.

Key words: social fund / gender / intersectionality / WPR-approach/ problem representation

Förord

Den här rapporten handlar om hur man beskriver problem och lösningar på problem inom ramen för socialfondsprojekt. Närmare bestämt är det en undersökning av hur lösningar bär med sig bilder av de problem som lösningarna är tänkta att lösa. Vilka problembilder bygger olika lösningar på? Vilka normer och ideal är grundläggande för olika policies? Arbetet med denna undersökning har varit som ett omvänt detektivarbete: jag har inte varit ute efter gåtans lösning utan lösningens gåta. Det har varit stimulerande och roligt.

Jag vill tacka deltagarna i TIA-gruppens seminarier för värdefulla kommentarer på tidigare utkast av denna rapport. Ett särskilt varmt tack till Jennie K Larsson. Jag vill också tacka Maria Wendt för noggrann läsning och inspiration.

Norrköping i augusti 2011

Cecilia Åse

Innehåll

INLEDNING	1
GENUS OCH INTERSEKTIONALITET	3
SYFTE, FRÅGOR OCH MÖTE MED MATERIALET	6
LÖSNINGAR OCH PROBLEMBILDER.....	9
1. "INDIVIDEN" SOM LÖSNING	9
2. KÖNSNEUTRALITET SOM LÖSNING.....	15
3. "SVENSKHET" OCH MODERNITET SOM LÖSNING	19
AVSLUTANDE ANALYS OCH KOMMENTARER	22
LITTERATUR OCH KÄLLOR	26

Inledning

*Stärkt grepp • Att våga lyckas • Trappsteget • Lärande i arbetslivet
Redo för jobb! • Ambition och motivation • Work Factory/Unga som vill
Nya tag • Arbetsporten • Livsval • Integration på G! • Livskompetens
Framtid i fokus*

Fraserna ovan är namnen på några av de projekt som finansierats av den Europeiska Socialfonden (ESF). Fonden är ett av EU:s verktyg för att förverkliga politiska mål om sysselsättning och arbetsmarknad. Projektstöden fördelas och administreras av det svenska ESF-rådet, som alltså är en myndighet med uppgift att förvalta medel från Europeiska unionen. Det finns flera olika program inom socialfonden. I centrum av denna rapport står projekt som tillhör programområde 2, "Ökat arbetskraftsutbud". Inom programmet ges stöd till projekt som på olika sätt ska bidra till social integration och sammanhållning och till att människors möjligheter att delta på arbetsmarknaden ökar. ESF-rådets egen skrivning är att fokus ska vara på personer som "står långt från arbetsmarknaden".

De aktörer som beviljas medel av ESF-rådet utformar själva sina projekt och bestämmer vilka aktiviteter och insatser som ska genomföras. Inriktningen är dock till stor del styrd av de olika direktiv och planer som rådet står bakom, både på nationell och på regional nivå. Projekten behöver exempelvis ligga i linje med de utvecklingsplaner som finns för respektive region, och det finns även direktiv som handlar om jämställdhet och tillgänglighet. Ute i landet finns regionala ESF-råd som ger projektägare stöd och anvisningar inför olika utlysningar. Till exempel erbjuds skilda former av så kallat processtöd och workshops om jämställdhetsintegrering och medfinansiering inför olika ansökningsomgångar.

Det regelverk och de beslutsformer som omger socialfondsprojekten är ett tydligt uttryck för vad man i forskningslitteraturen brukar kalla "governance" (Sörensen & Torfing 2007). Governance utgår ifrån att politisk styrning i allt högre grad sker genom nätverk där olika aktörer samverkar. Samhället har rört sig bort från en ofta detaljerad regelstyrning av myndigheters och olika förvaltningars verksamhet. Styrsystemen har istället blivit mer öppna för att olika typer av aktörer fyller en övergripande policy eller politikinriktning med konkreta åtgärder och innehåll. Aktörerna kan komma från den kommunala sektorn, vara ett privat företag eller en ideell förening eller organisation och ofta sker arbetet i projektform. Governance innebär således en förändring i vem som utför politiken, hur den utförs samt en förändring i hur åtgärdsinnehållet i en viss politik bestäms.

Politikens ”utförare” är alltså allt oftare enskilda aktörer i samarbete med kommuner och myndigheter, och insatser inom till exempel arbetsmarknadspolitiken drivs många gånger i olika typer av mer eller mindre tillfälliga projekt. En fråga man kan ställa är hur detta påverkar politiska problemformuleringar och lösningsförslag. Leder öppnare styrsystem, där initiativet till problemformuleringar ligger hos enskilda aktörer, till olika och varierande problembilder?

Den här undersökningen är inriktad på problembilder som förknippas med politiskt förändringsarbete kring jämställdhetsfrågor och social integration i projektansökningar som beviljats stöd av svenska ESF-rådet. Frågor som ställs är bland annat: Vad vill man göra i projekten och vilka föreställningar vilar dessa insatser på? Vilka problembilder bygger insatser som syftar till social integration på? Vilka problem kan projektens jämställdhetsåtgärder ses som en lösning på? Enligt ESF-rådets riktlinjer ska jämställdhetsperspektivet finnas med som en ”naturlig del” i allt arbete i projekten. Detta uttrycks som att projekten ska ”jämställdhetsintegreras” (*ESF, Checklista för jämställdhetsintegrering*, om jämställdhetsintegrering som strategi, se även SOU 2007:15). Social integration är också ett värde som projekten ska bidra till att uppnå, och här riktar man sig som sagt särskilt mot grupper som ”står långt från arbetsmarknaden”. Vilka problembilder aktualiseras när grupper som är förfördelade i termer av exempelvis både genus och etnicitet blir föremål för socialt och politiskt förändringsarbete?

Den typ av frågor som ställs i den här rapporten anknyter till vad som kallas ett ”what’s the problem represented to be” eller WPR-perspektiv på policyprocesser. I denna forskningsinriktning lägger man stor vikt vid hur politiska lösningar och åtgärder bär på bilder av de problem (s.k. problembilder) som lösningarna är tänkta att lösa. Man undersöker alltså problem genom att titta på lösningar. En viktig utgångspunkt är att staten och andra politiska organ inte kan sägas *reagera* på politiska frågor eller problem som på ett självklart sätt existerar i samhället utan är med och *skapar* dessa politiska problem. Carol Lee Bacchi, en av de forskare som utvecklat angreppssättet, understryker att politiska organ ”are active in the creation (or production) of policy ‘problems’” (Bacchi 2009, 1).

En poäng med att analysera just problembilder är att de antaganden som en problembild vilar på blir möjliga att belysa. På så sätt går det att resonera kring vilka de grundläggande förutsättningarna för olika policies är och lyfta fram begränsningar och motsättningar mellan olika problembilder. Att få syn på vilka problembilder som dominerar kan också vara ett sätt att uppmärksamma vad vi *inte* lägger märke till och kan på så sätt fungera som en ögonöppnare för att hitta nya angreppssätt i förändringsarbetet.

I denna rapport kommer jag att redogöra för de problembilder som återfinns i projektansökningar som syftar till jämställdhet och social integration. Analysen bygger på en genusteoretisk utgångspunkt och jag anknyter också till det som kallas en intersektionell ansats. Undersökningen omfattar knappt 60 projektansökningar som beviljats medel av Svenska ESF-rådet. Diskussioner om urval och en

redogörelse för hur analysen har genomförts följer nedan. Men först vill jag kort presentera begreppen genus och intersektionalitet och beskriva det forskningsfält som studien relaterar till. Därefter kommer jag att mer i detalj redogöra för forskningsfrågor och urval av material samt diskutera hur min analys påverkats av den forskningsansats som förknippas med Carol Lee Bacchi. Analysen är tematiskt upplagd och presenteras i form av tre teman. Det första och mest omfattande temat har jag kallat *"Individen" som lösning*, medan de följande heter *Könsneutralitet som lösning* respektive *"Svenskhet" och modernitet som lösning*. Under varje tema analyseras de problembilder som de olika lösningarna aktualiserar.

Studien avslutas med ett mer principiellt resonemang kring de grundantaganden som problembilderna bygger på. Jag lyfter bland annat fram två antaganden som dominerar – en liberal människosyn och föreställningen om att jämställdhet är detsamma som lika antal kvinnor och män. En viktig slutsats är att denna dominans inskränker vilken typ av politiska åtgärder och vilket förändringsarbete som blir möjligt.

Genus och intersektionalitet

Genus och intersektionalitet är vetenskapliga begrepp, som utvecklats för att analysera normer och kulturella föreställningar såväl som samhälls- och maktrelationer. Men begreppen har också en politisk dimension. Detta betyder inte att genusforskning är mer (eller mindre) politisk än annan forskning (jfr Wendt Höjer & Åse 1996). Däremot är det så att de politiska systerbegrepp som hör till genus och intersektionalitet – jämställdhet respektive social integration/inklusion ("social inclusion") – är framträdande i den politiska debatten. Att begrepp på detta sätt rör sig mellan olika kontexter, mellan vetenskap och praktisk politik, får konsekvenser för begreppens innebörd och för vilken politik och vilka problembeskrivningar som blir möjliga. Detta är något som jag återkommer till i undersökningens avslutande resonemang.

Det finns en mängd definitioner av genusbegreppet och också en hel del skillnader i hur det används av olika forskare. Historikern Yvonne Hirdman, som introducerade begreppet i Sverige, talar om genus som en "mönsterstruktur av kön" (Hirdman 1988). Formuleringen belyser att genus är ett begrepp som bygger på en strukturell förståelse av samhället och samhällsutvecklingen. I ett vetenskapligt sammanhang betecknar genus någon typ av samhällelig ordning, struktur, regelbundenhet eller generellt mönster. Oberoende av hur olika forskare definierar genus, och oberoende av om de ser arbetsdelning, heteronormativitet, språk och normer eller mäns kontroll av kvinnors kroppar och sexualitet som det bärande elementet i sin genusförståelse så har begreppet en strukturell innebörd (jfr Wendt Höjer & Åse 1996; Gemzöe 2002).

Även *intersektionalitet* implicerar en strukturell syn på samhället. Begreppet signalerar en ambition att se makt som ett komplext fenomen där flera olika di-

mensioner samverkar, som till exempel kön/genus, klass, ras/etnicitet och sexualitet. I såväl svensk som internationell forskning har dessa tankar fått stort genomslag de senaste 15 åren. I Sverige har forskare som Nina Lykke (2005), Paulina de los Reyes, Irene Molina och Diana Mulinari (2003, se även de los Reyes och Mulinari 2005) fört fram intersektionalitet som ett fruktbart analysperspektiv. En utgångspunkt hos dessa forskare är att skilda sociala strukturer inte kan isoleras från varandra utan att maktordningar kan "försvaga eller förstärka varandra, komplettera eller konkurrera med varandra" i ett komplext och dynamisk samspel. (*Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2005)

Företrädarna för ett intersektionellt perspektiv menar alltså att maktordningar inte går att särskilja ifrån varandra. Ur detta perspektiv har man kritiserat svensk feminism och genusteori för att ha "överfokuserat" på kön och bortsett från till exempel etnicitet och sexualitet (de los Reyes & Mulinari 2005). Men kritik har också riktats mot den intersektionella ansatsen. Bland annat har det hävdats att intersektionalitet inte går att operationalisera och att begreppet riskerar att leda till ett variabeltänkande där olika sociala strukturer läggs ovanpå varandra och adderas ihop (McCall 2005; Simien 2007; Nash 2008). Statsvetaren Maria Carbin (2010) framhåller att begreppet också kan leda till att vissa kategorier, som kön eller klass, tas för givna. I sin tur kan detta medföra att man bortser från den politiska situationens eller kontextens betydelse, där det till exempel kan vara strategiskt betydelsefullt att lyfta fram kön eller sexualitet som en egen maktordning.

Sammanfattningsvis har begreppet intersektionalitet lett till diskussioner om hur skilda sociala strukturer samverkar och hur denna samverkan kan och bör studeras. Särskilt givande tycks ansatsen vara i studier som fokuserar hur olika subjekt görs språkligt och diskursivt (jfr Engstrand 2010). I vilken utsträckning intersektionalitet också fungerar som en utgångspunkt för praktisk politik är en diskussion som kommer tillbaka i ett senare avsnitt.

Parallellt med de vetenskapliga diskussionerna om hur genusforskningen bäst kan ta till sig intersektionalitetstänkandet och om hur kön/genus hänger samman med maktordningar baserade på exempelvis klass, sexualitet, etnicitet, ålder och nationell tillhörighet, har det i flera länder i Europa pågått en politisk process där lagstiftning och politisk institutionalisering kring jämställdhet och könsdiskriminering sammanförts med annan diskriminering (Kantola & Nousiainen 2009). I Sverige infördes en ny diskrimineringslag år 2008 och 1 januari 2009 skapades en ny Diskrimineringsombudsman (DO) med ansvar för tillsyn när det gäller samtliga diskrimineringsgrunder. Fokus på kön som enskild maktordning har alltså vridits mot att man fokuserar på fler maktordningar, både i den vetenskapliga diskussionen och i den praktiska politiken.

I genusvetenskaplig och feministisk forskning kring samtida svensk jämställdhetspolitik (s.k. kritisk jämställdhetsforskning) framhålls att politikområdet har präglats av motstånd mot att se könsdimensionen i termer av makt och konflikt. Till exempel har värdet av samarbete mellan könen varit en bärande före-

ställning i jämställdhetsdiskursen: kvinnor och män förutsätts arbeta tillsammans för jämställdhet. Intressekonflikter har också tonats ner. Explicita diskussioner om fördelningen av makt mellan grupperna kvinnor och män har varit ovanliga, istället utgår jämställdhetspolitiska doktriner från att kvinnor ska uppnå samma positioner och få samma förmåner som män (Eduards 2002, 154 f). Dessa idéer om harmoniska och komplementära relationer mellan könen bär också fram de heteronormativa ideal och konstruktioner som är en central del av svensk jämställdhetspolitik (Törnqvist 2006; Ekström 2011).

Ur ett feministiskt perspektiv framhålls ofta att sambandet mellan kön och makt hela tiden behöver behållas i sikte, annars riskerar kvinnors strukturella underordning och mäns överordning att osynliggöras och könsrelationer kan komma att helt försvinna från det politiska förhandlingsbordet och istället uppfattas som privata eller naturliga. Men det finns mycket forskning som visar att kopplingen mellan kön och makt är svår att hålla fast vid. Flera forskare menar att kön de facto har kommit att avpolitiserats inom jämställdhetspolitiken (Rönblom 2009; Tøllin 2011). I sin avhandling betonar Anna Isaksson (2010, 33) att detsamma gäller jämställdhetsarbete på arbetsmarknaden. Förändringsarbetet till trots, så återskapas helt enkelt rådande maktförhållanden mellan könen så snart som en uttalad maktanalys försvinner.

Jämställdhet har också kommit att skrivas in i en nationalistisk kontext där Sverige och svenska könsrelationer framställs som bäst i klassen. Pappamånaden har skickats på export, och svensk jämställdhetspolitik har gjorts till en del av varumärket "Sverige" (Jansson & Wendt 2006; Hornscheidt 2008). Sammankopplingen mellan svensk kultur/"svenskhets" och jämställdhet innebär att nationell identitet och könsrelationer tvinnas samman (Jansson, Wendt & Åse 2007, 2010). Detta har flera konsekvenser: relationer mellan nationellt inkluderade "svenska" kvinnor och män framstår som per definition jämställda, medan de som på olika sätt är exkluderade ur den nationella gemenskapen framställs som ojämställda. På samma sätt är inklusion i det svenska samhället och kulturen villkorad av föreställningar om könsrelationer: för att bli svensk måste "du" också bli jämställd eftersom det är sådana "vi" är. En konsekvens av denna föreställning, menar statsvetaren Ann Towns (2010), är att svenska mäns maktutövning gentemot svenska kvinnor osynliggörs och kan fortgå, eftersom tesen om det jämställda Sverige uppfattas som en självklar sanning.

Sammantaget kan man säga att forskning kring jämställdhetspolitik och jämställdhetsdiskurs visar på begreppets elasticitet och föränderlighet. Vad som ryms inom begreppet jämställdhet skiftar och vilka konkreta aktiviteter och insatser som klassificeras som jämställdhetsarbete varierar. Statsvetarna Emanuela Lombardo, Petra Meier och Mieke Verloo (2009) har tillsammans med en stor grupp forskare undersökt vilken innebörd som ges "gender equality" i ett antal olika länder i EU, bland annat Sverige. Forskarna för fram en typologi som omfattar fyra olika begrepp – *fixing*, *shrinking*, *stretching* och *bending*. Det första begreppet,

fixing, innebär helt enkelt att jämställdhetens betydelse tillfälligt fixeras. *Shrinking* begreppsfastar en insnävning av vad jämställdhet är – ett tydligt exempel är numerisk könsjämlighet; alltså tanken att jämställdhet är detsamma som lika antal kvinnor och män. Det tredje begreppet, *stretching*, är motsatsen till *shrinking* och betecknar att begreppet sträcks ut, blir vagt och suddigt i kanterna. Intersektionalitet har tolkats som just en utspädning eller utsträckning av jämställdhet. *Bending*, slutligen, innebär att jämställdhet underordnas andra politiska mål: "Bending occurs when the concept of gender equality is adjusted to make it fit with some other goal than the achievement of gender equality." (Lombardo, Meier & Verloo 2009, 5).

Jämställdhetsbegreppet har alltså ingen fast betydelse utan används på en mängd olika sätt. Lombardo, Meier och Verloo skriver att jämställdhet är ett "continuously contested, open concept that can be filled with a variety of meanings" (Lombardo, Meier & Verloo 2009, 3). Jämställdhetens innebörd är politiskt omstridd. Handlar jämställdhetsåtgärder till exempel om lika antal kvinnor och män eller om att stärka gruppen kvinnor? Poängen här är att vilken mening som läggs i begreppet jämställdhet är en öppen fråga, och inte någonting som går att säga eller bestämma på förhand.

Syfte, frågor och möte med materialet

Syftet med den här studien av ESF-ansökningar är att undersöka vilka politiska problembilder som återkommer i projekten. Jag intresserar mig både för de övergripande problembilderna och för de som är specifikt kopplade till jämställdhetsarbete och arbete för social integration. För att komma åt problembilderna går jag, inspirerad av Bacchi, vägen över de lösningar som förs fram i ansökningarna. Mer konkret är en lösning dit man i projektet vill nå, det kan vara ett ideal eller ett eftersträvanvärt tillstånd. Ofta svarar en lösning mot flera problembilder. Min avsikt är att klarlägga vilka föreställningar om sociala grupper och identiteter, om makt och om social och politisk förändring som de olika problembilderna bygger på. På så sätt kommer problembilderna att analyseras med utgångspunkt i den teoribildning som är förknippad med begreppen genus och intersektionalitet.

Mer specifikt är undersökningen upplagd så att jag har arbetat med ett empiriskt och ett analytiskt frågebatteri enligt nedan:

Empiriska frågor: Vilka problembilder aktualiseras i projektbeskrivningarna? Vilken diskursiv inramning – vilka ord och begrepp – används i beskrivningar av de problem som projekten ska lösa? Hur uttrycker man sig och vilka explicita uttalanden görs om jämställdhet och social integration?

Analytiska frågor: Vilka underliggande idéer och antaganden kommer till uttryck i problembilderna? Vad tas för givet med avseende på genus, sociala grupper och samhällsförändring? Vilka spänningar eller konflikter finns mellan olika problembeskrivningar?

De empiriska frågorna riktar sig direkt till undersökningsmaterialet. Här undersöker jag det språkliga och betydelsemässiga sammanhang som omger en viss lösning eller åtgärd. Det handlar om ordval, metaforer och språkbruk men också om övergripande tolkningsscheman eller ramar som anger vilken typ av fenomen en viss policy eller en viss politisk insats syftar till att förändra.

De analytiska frågor som jag ställer syftar till att klarlägga underliggande antaganden och vad som tas för givet. Vilken kunskap om världen och vilken skildring av verkligheten bygger problembilderna på? Vad ifrågasätts inte i en viss problembeskrivning? Det handlar, med Bacchis (2009, 5) uttryck om att identifiera och frilägga "the conceptual logics that underpin specific problem representations".

Här vill jag understryka några saker. Först vill jag framhålla att de problembilder som återfinns i projektansökningarna har politisk legitimitet och att det just därför kan vara belysande att studera denna typ av dokument. Det är på grundval av skrivningarna i ansökan som projekten har beviljats medel av ESF-rådet. Samtidigt är de antaganden och underliggande idéer som klarläggs i denna typ analys sociala, kollektiva och i stor utsträckning del av våra gemensamma sociala referensramar. Avsikten är alltså inte är att nagla fast och kritisera hur individuella personer eller hur man i en viss ansökan beskriver ett politiskt eller socialt problem. Jag vill också framhålla är att ansatsen inte bygger på tankar om konceptuell renlärighet, om att det skulle finnas ett "rätt" sätt att se på jämställdhet och social integration. Det bör också understrykas att givetvis är det inte så att det som utspelar sig i ESF-projektens praktiska verklighet nödvändigtvis speglar de föreställningar som uttrycks i projektansökningarna. Som Viktor Vesterbergs (2011) diskussion kring "egenmakt" begreppet visar, så kan även en verksamhet som på pappret ser ut att begränsa människor och definiera in dem i olika kategorier, i praktiken innebära möten och händelser som går utöver detta.

Empiriskt material för den här studien utgörs som sagt av knappt 60 projektansökningar som beviljats medel av svenska ESF-rådet. Ansökningarna har hämtats från en projektbank som ESF tillhandahåller via sin hemsida (www.esf.se). De projekt som ingår i studien är projekt som beviljats stöd för att genomföras, men som inte var avslutade och avrapporterade när urvalet gjordes (april 2011).

Ytterligare ett sökkriterium är att ansökan innehåller ordet "jämslälldhet". Projektens budgetmässiga storlek varierar stort, från några hundra tusen upp till 50 miljoner kronor. I princip alla projekt har även medfinansiering från annat håll, vanligast är en eller flera kommuner, någon privat aktör som exempelvis en folkhögskola, försäkringskassan eller arbetsförmedlingen. Ett beviljat socialfondsprojekt bygger vanligtvis på man först genomför en förstudie, som även den ofta finansieras av ESF. Förstudierna ingår inte i undersökningen eftersom antalet projektansökningar då skulle bli för stort.

Projektansökningarna följer framställningsmässigt en mall som innehåller sammanfattning, bakgrund, syfte, målsättning, tillgänglighet, jämslälldhetsintegrering och medfinansierare. Hur utförligt de olika delarna är beskrivna varierar mellan olika ansökningar. Exempelvis kan bakgrundsavsnittet innefatta omfattande redogörelser för förstudier inklusive resultat från så kallade Swot-analyser. En sådan analys systematiserar styrkor och svagheter samt hot och möjligheter i ett projekt eller en organisation. I flera fall är avsnittet om jämslälldhetsintegrering mycket knappt och anger endast att jämslälldhetskompetens är säkrad eller att andelen kvinnliga och manliga deltagare i projektet ska vara jämnt. Sammantaget ger emellertid ansökningarna en god bild av vilka problembilder som aktualiseras i denna typ av projekt.

Arbetet med projektansökningarna gick till så att jag först läste igenom textmassan, därefter satte jag upp ett kodningsschema och gick igenom ansökningarna igen. Kodningsschemat följer i princip de empiriska frågorna ovan och innefattar uppgifter om projekttitel, huvudman, syfte, huvudproblembild och vilken diskursiv inramning som aktualiseras, samt uppgift om vilka konkreta åtgärder som planeras. Vidare har jag kodat uppgifter om projekten innehåller konkreta jämslälldhetsmål och vad dessa i så fall är samt om de endast avser verksamheten inom projektet eller inte. Även om studien alltså är kvalitativ och texttolkade, finns utifrån kodningsschemat möjlighet till vissa mer övergripande kvantitativa slutsatser och resonemang.

Lösningar och problembilder

1. ”Individen” som lösning

Den allt överskuggande lösning som förs fram i ESF-ansökningarna bygger på föreställningar om ”individen”. Ett fundamentalt antagande är alltså att en människa som ska ta sig ur ett utanförskap och närma sig arbetsmarknaden behöver bli en ”individ”. Flera av de idéer och tankar som hänger ihop med ”individen” som lösning beskrivs så här av projektet Jobbfokus:

Plötsliga eller snabba förändringar som inte är förankrade hos den enskilde utan upplevs som påtvingade skapar rädsla och otrygghet. Vi tror därför att det är nödvändigt att deltagaren ser vinster i att hitta sina egna mål/lösningar, vinster som inte skapar olust utan vällust. Vällusten/vinsten (vad det än är) måste vara så stark att man vågar fokusera på de möjligheter som finns istället för, som ofta är fallet, på de hinder som finns på vägen. /.../ För att hitta både mål och vinster arbetar vi med individuella planer anpassade just för ”mig” – den enskilde deltagaren. En plan där man är delaktig i utformningen av den egna framtiden och en plan som inte enbart tittar på arbetslivet utan där även privatlivet finns med. För att skapa en känsla av trygghet inför framtiden måste planen vara långsiktig och genomföras i mindre steg. Då och endast då kan deltagaren se att det finns vinster att hämta i en förändring av den egna situationen, vinster som kommer att falla ut längre fram i livet. /.../ Vårt arbete bygger på ett samarbete mellan oss och våra samverkanspartners. Ett samarbete som sätter den enskilde deltagarens person, situation, önskemål etc. i fokus. Detta gör att de planerade förändringarna hela tiden är förankrade hos den enskilde deltagaren och planen blir deras egen plan för förändring av deras eget liv, både på det privata planet och i yrkeslivet. På så sätt blir förändringar mindre hotande och mer av en naturlig väg mot nya livsmål. Detta skapar tilltro och förändringsvilja samt därmed vilja att se lösningar för en längre tidsperiod.

Detta långa citat sammanfattar väl de grundantaganden som ”individen” som lösning bygger på. Viktiga aspekter är att individen är någon som aktivt *väljer* sin livsväg, som har en *plan* för framtiden och som själv fattar egna *beslut*. Individen förutsätts också vara beredd att förändras och vilja arbeta hårt för att nå fram till

de mål som har valts. Individen är autonom och litar till sitt eget förnuft, han eller hon är inte styrd av normer eller traditioner.

Den poäng som jag vill göra här är att även om det dagligdags kan framstå som självklart vad en individ är, så är det viktigt att lyfta fram att ”individen” i denna typ av texter inte är en objektiv eller neutral kategori. Visst kan man säga att alla människor är individer och att alla typer av förändringsarbete bör ta hänsyn till individuella olikheter och skillnader mellan människor, men det jag vill understryka är att i projektansökningarna är individen inte någon ”tom” kategori utan präglas av en rad idéer och ideal om hur man bör vara för att vara en individ. Dessutom ger många ansökningar uttryck för en problembild som ger vid handen att *orsaken* till att människor befinner sig i utanförskap, står långt ifrån arbetsmarknaden eller inte är integrerade i samhället, är att de inte lever upp till vad det innebär att vara en ”individ”.

Ett stort antal projekt vägleds följaktligen av en ambition att ge människor hjälp eller stöd att nå upp till individidealet. Man vill, som det uttrycks i en projektansökan ”i sanning sätta individen i fokus” (Projekt F-SALT). I SPIRA-projektet är syftet att ”öka sysselsättningsmöjligheterna för personer som står långt ifrån arbetsmarknaden, stärka missgynnade gruppers sociala integration, främja jämställdhet och lärande”. För att uppnå detta ska projektdeltagarna ”via samtal, gruppdeltagande och personlig handledning, stärka sitt självförtroende och sitt hälsotillstånd, samt utifrån sina egna förutsättningar medvetandegöras om sina möjligheter att återetablera/etablera sig i arbetslivet”.

I ansökningarna framställs ”utanförskap” och att ”stå långt från arbetsmarknaden” båda som tillstånd som kräver individuella lösningar. Ofta är uttrycken sammanlänkade: att befinna sig långt från arbetsmarknaden är lika med att också befinna sig i ett utanförskap. En konsekvens av detta är att eftersom arbetslöshet är något som drabbar individuella personer begripliggörs även utanförskap som ett individuellt problem. Kopplingen mellan att inte ha något jobb och att befinna sig i utanförskap skildras som stark:

Vi vill utveckla nya metoder för arbete med personer som står långt ifrån arbetsmarknaden och som riskerar att hamna i utanförskap eller redan finns där.

Hur utanförskap individualiseras och också intimiseras är tydligt i projektet Ett fullvärdigt arbetsliv. I ansökan finns en lista med tio punkter som projektägarna menar är ”viktiga anledningar till att långtidsarbetslösa befinner sig långt ifrån arbetsmarknaden och därmed också i ett utanförskap i dagens samhälle”. Anledningarna beskrivs i huvudsak som individuella och personliga tillkortakommanden. Nummer ett på listan är: ”Bristar i självkänslan”. Därefter följer brister i tron på sin egen förmåga, brister i att söka arbete i ett nytt yrkesområde, brister i utbildning och arbetssökande, brister i svenska språket och i att söka sig utanför ett bidragsberoende.

Min tolkning av detta är att det finns en problembild som går ut på att de som befinner sig i utanförskap och arbetslöshet inte är "riktiga" individer. Utanförskapet ska följaktligen åtgärdas genom ett individuellt förändringsarbete. Förändringsarbetet syftar till att träna upp förmågor och karaktärsdrag som förknippas med att vara en "individer". Enskilda människor ska alltså arbeta med att åtgärda brister i sin självkänsla för att på så sätt komma ur sitt utanförskap. Lösningen finns på individnivå och bygger också på att människor utvecklar ett beteende som förknippas med självförtroende, självförsörjning och förändringsbenägenhet.

Medan de första åtta punkterna på listan över orsaker till utanförskap är tydligt individfokuserade anlägger de två sista istället ett samhällsperspektiv. Punkterna handlar om näringslivets brister att rekrytera utifrån jämställdhet och jämlikhetsperspektiv. Medan problembilder kopplade till bristande "individiskap" alltså är dominerande utesluter de inte andra problembilder. Vad jag menar är att även om det inte helt saknas problembeskrivningar som lyfter fram ekonomiska och sociala strukturer så stavas lösningen individ.

En poäng som man kan göra här är att när specifika föreställningar om "individen" på detta sätt förs fram som det som kan lösa problem som arbetslöshet och utanförskap så placeras politiska åtgärder inne i människor. Att till exempel försöka höja sin självkänsla är en politisk åtgärd som förknippas med "individen" som lösning. Politiken blir intimiserad. Det politiska förändringsarbetet kommer på så sätt att beröra människors nära och privata sfär, en sfär som vi annars ofta menar bör vara fredad från politisk påverkan och byråkratisk inblandning.

Ett annat uttryck för intimisering bottnar i föreställningen att det är viktigt att människor ses som ansvariga för sin egen utveckling. I ett projekt skriver man till exempel att coachning handlar om att deltagaren jobbar med sin egen förändring. Detta kommer, menar man, att medföra mer jämställda relationer mellan klienter och handläggare på Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan (Coachningsprojektet). Den underliggande föreställningen är att jämlika relationer blir möjliga som ett resultat av att deltagaren blir en individ som *tar ansvar* för sin egen utveckling. "Individen" övervakar eller disciplinerar så att säga sig själv. I projektet Work Factory/Unga som vill! tänker man sig på liknande sätt att relationerna mellan arbetsgivare och arbetssökande kommer att kunna bli mer jämlika genom att de arbetssökande "använder en arbetsform som normalt näringslivet använder sig av". Rent konkret ska arbetslösa människor anordna en mäsas där de visar upp sig själva och sina färdigheter. På så sätt ska de höja sin "yrkesmässiga status" och undvika att "på ett mentalt plan" befinna sig i ett beroendeläge gentemot potentiella arbetsgivare. Intimiseringen innebär att ett visst sätt att förhålla sig till sig själv framställs som ett eftersträvärt ideal: individer ska ta ansvar, ha god självkänsla och övervaka sig själva.

En annan aspekt av "individen" som lösning är tanken att alla människor egentligen har kraft och förmåga att agera, att vi alla är förmögna att fatta beslut och ta ansvar. Dessa förmågor finns alltså, men de kan behöva framkallas genom

olika åtgärder eller genom ett förändringsarbete. I projektet Livskompetens formuleras till exempel syftet så här: "Varje individ ska få det stöd den behöver för att *finna* sin egen kraft och *skapa* framtidstro i livet och arbetslivet" (min kursivering). Insatserna i projektet handlar bland annat om att deltagarna ska få verktyg för livslångt lärande, självkännedom, att de ska fås att tro på sitt egenvärde och ha tydliggjorda mål och delmål för framtiden. Dessutom ska de kunna sätta personliga mål och coacha sig själva, så kallad självcoaching (om coachingbegreppets innebörd, se Engstrand & Vesterberg 2011).

Betydelsen av att individen har *mål* är något som ofta framkommer i ansökningarna. SKA-projektet skriver att de vill "medverka till att stärka deltagarnas självförtroende och ge redskap att *sätta upp mål* för framtiden gällande arbete/livssituation" (min kursivering). Ett annat exempel är projektet Hovs Livs, som går ut på att öka arbetskraftsutbudet med hjälp av "eget skapande och kulturell aktivitet". I ansökan utvecklas idéerna på följande sätt:

Alldeles särskilt kopplat till hälsa och välbefinnande är eget skapande och konstnärligt övande. Krafterna som då verkar är identiska med människors självläkande förmågor. Att etablera en relation till eget skapande utgör ympämne för hälsa, och det ger näring till människans kreativitet.

Trots att de uttryck som aktualiseras i detta projekt – som att man genom "kulturens hälsobefrämjande krafter" kan rusta var och en till en nyorientering – tydligt avviker från flertalet ansökningar genom att fokusera kultur, natur och hälsa återkommer även här "individen" som den prioriterade lösningen. Att bli stärkt i sin förmåga att självständigt välja framställs som avgörande: "Hela processen syftar till att stödja individen i hennes egen vilja inför framtiden och att under tiden ge henne redskap att självständigt klara av olika typer av val." Projektet Hovs Livs menar i sin ansökan att: "För att kunna komma vidare för den som befinner sig i någon form av ohälsa eller utanförskap gäller det inledningsvis att rusta individen i en medveten *rehumaniseringsprocess*" (min kursivering).

Att människor väljer, fattar beslut och låter sina handlingar styras av de mål som de själva har satt upp framställs alltså – och detta är poängen i min analys – som lösningen på utanförskap och arbetslöshet (jfr Engstrand & Vesterberg 2011). Just valet, att kunna välja och att faktiskt göra ett aktivt val, är ofta det som utmärker en "individ". Uttryckt på ett annat sätt: det vore omöjligt att vara en individ om man inte kunde eller hade möjlighet att göra ett val. Däremot framstår innehållet i valet, om jag väljer att utbilda mig till svetsare eller väljer att försöka få en praktikplats på ett äldreboende, i detta sammanhang som mindre viktigt.

En annan tydlig problembild går ut på att myndigheter brister när det gäller att möta människor just som individer. Även denna problembeskrivning hänger samman med "individen" som lösning, men nu är det inte enskilda människor utan myndigheterna och byråkratin som ska ändra sig. Problembilden går ut på att

samhällets stödåtgärder många gånger hindrar personer i utanförskap och arbetslöshet från att bli "individer". I ansökningarna menar man att individer inte bemöts individuellt. När människor inte hanteras som individer riskerar de att bli kvar i bidragsberoende, att "hamna mellan stolarna" eller "trava runt i systemen" (Projekt KomPaRe, Jobbfokus, Stärkt grepp). Även myndigheternas arbetssätt måste förändras och bli bättre anpassat till att möta människor som "individer" och ta tillvara på deras resurser. Exemplet nedan är hämtat från Coachingprojektet:

/.../ [D]en sjukskrivnes egna resurser och engagemang ska tas tillvara och att detta ska komma igång tidigt i vårt arbete. Oftast är den sjukskrivnes egen drivkraft avgörande för kvalitén på lösningen. Tyvärr finns det ofta hinder både hos den sjukskrivne och hos myndighet/handläggare som ska understödja denna aktiva medverkan.

I flera projekt betonas samarbete och samverkan mellan olika myndigheter, som till exempel försäkringskassan och arbetsförmedlingen, för att man ska kunna individanpassa program och åtgärder (jfr Engstrand, Andersson & Vesterberg 2010). Individualiserade, specialiserade och intensiva insatser kräver effektiva samarbetsformer mellan olika aktörer. Det talas om en risk att människor blir kvar i bidragsberoende och att enskilda cirkulerar mellan olika myndigheter (Projekt Jobbfokus, Arbetsporten). Samhället och de sociala skyddssystemen gör människor en björntjänst genom att möjliggöra att man "traskar runt i systemen". Stegen mellan åtgärder inom de olika systemen är för stora menar man i ett projekt och skriver att de sociala systemen inte utgår ifrån individens behov (Projekt KomPaRe). I ansökan frågar man retoriskt: "Är det unga människor som har svårt att anpassa sig till samhället eller är det samhället som har svårt att anpassa sig till ungdomarna?" Även om den överordnade lösningen alltså är "individen" så är det i denna problembild myndigheter och andra aktörer som bör ändra sitt beteende och sin verksamhet.

"Individen som lösning" är den dominerande tankefiguren i de studerade ansökningarna. Samtidigt vill jag framhålla att problembeskrivningarna inte är helt entydiga – här finns även exempel på mer kollektivt orienterade policies och åtgärder. Detta gäller i första hand projekt som riktar sig till grupper av människor med fysiska funktionshinder; som till exempel dövblinda eller neurologiskt handikappade. Här är ett närmande till "individ" idealet inte den lösning som förordas, utan det handlar mer handfast om sådant som tekniska hjälpmedel och utbildning i olika datasystem. Men mer öppna och mindre renodlat individ-orienterade lösningar återfinns även i andra projekt. I projektet Quality of Life talas till exempel inte bara om individuella lösningar utan också om att skapa grupper och förmedla känslor av tillhörighet. Problembeskrivningen närmar sig en syn på utanförskap som en social situation, snarare än som ett individuellt problem eller karaktärsdrag:

Det är väl dokumenterat att människor som befunnit sig i ett upplevt tomrum en längre tid förminskar sig själva och förminskas av andra oavsett tidigare faktisk yrkeskunskap, erfarenhet eller samhällsposition. Utanförskapet är för de flesta snart ett faktum.

En reflektion man kan göra är dock att även projekt som detta, som ger uttryck för en mer strukturell förståelse, lätt går över i ett individperspektiv. Här är ett exempel från en projektansökan som riktar sig till målgrupper med kort skolbakgrund – närmare bestämt unga, långtidsarbetslösa och kvinnor och män som läst svenska för invandrare:

De nämnda grupperna saknar behörighet till eftergymnasiala utbildningar och har inte tillgång till arbetsmarknadsutbildningar. De kan således inte skaffa sig yrkeskunskaper inom gängse skolformer. Gemensamt för många personer i de nämnda grupperna är också att de saknar studiemotivation. De vill så snabbt som möjligt få ett jobb, för att kunna försörja sig själva. (Projekt Arbetsam)

I beskrivningen följs ett påpekande om ett kollektivt problem, att gruppen saknar behörighet till olika utbildningar, med en formulering som individualiserar och intimiserar problematiken: det finns alltså en glidning mellan att dessa människor inte har möjlighet att skaffa sig yrkeskunskaper till att man påstår att de också "saknar studiemotivation". Denna sista formulering sätter på ett direkt sätt fokus på individen och dennes karaktärsdrag. Samma glidning finns i projektbeskrivningar där entreprenörskap och att starta ett eget företag förs fram som en möjlig väg in på arbetsmarknaden. I en projektansökan menar man till exempel att deltagarna ska uppmuntras till att "våga" pröva yrken där det egna könet är underrepresenterat (Projekt Job DK), i en annan är syftet att bidra till att kvinnor och personer med utländsk bakgrund "vågar ta steget att starta ett företag" (Projekt Mångkulturell Kvinnovation). Såväl orsaken till, som lösningen på, att man står långt ifrån arbetsmarknaden placeras på så sätt inom den enskilda människan, i att man känner sig rädd eller inte vågar. När individen ses som ansvarig för sin sociala situation – påpekar Åsa-Karin Engstrand och Viktor Vesterberg (2011, 25) i en rapport om jobbcoaching i socialfondsprojekt – är det nära till hands att tänka sig att det är individens moral som brister, att fel normer har internaliserats och att man behöver "läras om".

Avslutningsvis vill jag understryka att "individen" som lösning bär på ett antal principiella problem. Ett problem handlar om att olika former av skuldbeläggning möjliggörs: att "individen" är lösningen innebär att både orsak och skuld kan hamna hos enskilda människor. En sådan problembild kan medföra att människor uppfattar sig själva som *orsaken* till social och ekonomisk utsatthet. Ett annat problem är att dessa framställningar av "individen" som lösning kan se ut att vara värderingsfria men samtidigt innefattar starka ideal om hur människor är och bör

vara. Det jag menar är att individbegreppet bygger på en särskild människoupfattning och ett knippe mycket specifika normer, men att dessa framstår som självklara och naturliga. Osynliggjorda normer är ofta svåra att diskutera och ifrågasätta. Här vill jag också tillägga att möjligheten att ifrågasätta normerna framstår som än mer betydelsefull i ljuset av att vi här har att göra med normer och ideal som rör människors intima personliga liv, deras tankar och känslor.

2 Könneutralitet som lösning

När det gäller jämställdhet handlar den lösning som dominerar i projektansökningarna om könsneutrala förhållningssätt. Framförallt är fokus på numeriskt antal: jämställdhet blir i stor utsträckning detsamma som att lika många kvinnor som män deltar i projekten och att projektarbetarna behandlar alla lika.

Könsneutralitet som lösning omges dock av en helt annan dynamik än den som kommer fram i de problembilder som hänger ihop med ”individen” som lösning. När det gäller jämställdhet saknas i stor utsträckning tydliga problembilder. Alltså, den rekommenderade lösningen (könsneutralitet) är en lösning på något som inte verkar kunna beskrivas som ett problem. Visserligen finns i flera projektansökningar beskrivningar av jämställdhetsproblem på arbetsmarknaden, som att den är könssegregerad eller att människor inte väljer yrke på könsneutrala grunder, men dessa problembilder är få och nedtonade. Det är en påtaglig avsaknad av explicita beskrivningar av vad ojämställdhet är, av vilka förhållanden det är som jämställdhetsarbetet ska undanröja. Detta gör mitt tolkningsarbete svårare. De frågor som jag vill ställa i min analys – det vill säga frågor om vilka antaganden som problembilder förknippade med jämställdhet vilar på – blir svåra att få svar på. I den analys som följer nedan har jag valt att ändå titta på de jämställdhetspolitiska lösningarna och de verktyg för förändring som förs fram. Utifrån dessa går det ändå att utläsa vilken innebörd jämställdhet ges i projektansökningarna, vilket i sin tur kan säga oss något om vilka problembilder som åtgärderna vilar på.

I flera avseenden måste den analys som följer dock förbli tentativ, vilket också hänger samman med att ansökningarna är så knapphändiga när det gäller vad (o)jämställdhet innebär. I det nationella programmet för strukturfonderna (*Nationellt strukturfondsprogram för regional konkurrenskraft och sysselsättning (ESF) 2007–2013*) anges att fokus på jämställdhet måste finnas i samtliga projekt som får stöd och att jämställdhetsintegrering är en prioriterad strategi. I projektansökningarna verkar man vara famlande inför vad (o)jämställdhet är eller skulle kunna vara och beskrivningarna av hur jämställdhetsperspektivet ska beaktas är ofta vaga och luddiga – i projektet Kubik skriver man till exempel att ”projektet kommer att ha med ett jämställdhetsperspektiv i samtliga beslut”, i andra ansökningar heter det att vid uppföljning ska ”genusaspekter beaktas” (Projekt Arbetsam) eller helt enkelt att ”det finns kompetens säkrad i projektet för att arbeta med jäm-

ställdhetsintegrering” (Projekt European Racing Rehab). Säkert kan man se avsaknaden av explicita problembilder kring jämställdhet som en följd av kravet på att perspektivet ska finnas med, men jag tror också att det hänger samman med utvecklingen inom svensk jämställdhetspolitik, något som jag återkommer till senare i rapporten.

I de allra flesta projektansökningarna framställs inte jämställdhet som ett samhällsmål, som något som kräver en förändring i fördelningen av makt och resurser, utan det blir främst ett sätt att arbeta inom projekten. Det finns alltså en viktig skillnad gentemot utanförskap och arbetslöshet: projektens överordnade syfte är att minska utanförskap och arbetslöshet medan syftet med avseende på jämställdhet mer tycks vara att bedriva en jämställd verksamhet i projekten, inte att arbeta mot ojämställdhet som ett samhällsproblem eller att åstadkomma mer jämställda relationer mellan kvinnor och män generellt. En tolkning av detta är att den dominerande lösningen – det vill säga att förhålla sig könsneutralt – för med sig ett slags teknisk inställning där jämställdhet blir en administrativ rutin som innebär att man synliggör könsfördelning och räknar antal kvinnor och män i olika sammanhang (jfr Rönblom 2009).

Att förhålla sig jämställt är att förhålla sig könsneutralt, detta är som sagt den grundläggande utgångspunkten i den stora majoriteten av projektansökningarna. Den numeriska jämställdheten omfattar oftast både deltagarna och projektarbetarna. Det ska vara en jämn könsfördelning, hälften kvinnor och hälften män. I till exempel projekten Utbyte Baltikum, Öresundsjobb, KomPaRe, Kubik, Lärande i Arbetslivet, Nya tag, Högtrycket och F-SALT talas om att projekten ska innefatta lika antal kvinnor och män. Resurserna ska fördelas könsneutralt, något som man ofta menar ska säkerställas efterhand och genom utvärdering.

Könsneutralitet som lösning leder alltså till ett kvantitativt fokus. Antalet kvinnor och män räknas. Detta i sin tur leder till att man blir inskriven i ett slags ”dela-lika”-logik, där jämställdhet blir detsamma som att resurser delas lika mellan män och kvinnor. I projektansökningarna är detta något som till exempel uttrycks i att statistik ska vara könsuppdelad, att projekten ska avrapporteras med ”jämställdhetsprofil” och att man i utvärderingar ska se till att kvinnor och män har uppfattat att de blivit lika behandlade. Idealet – det lyckade jämställda projektet – förutsätts vara ett projekt där det hela tiden väger jämt mellan kvinnor och män. Här finns ett underliggande antagande om att jämvikt garanterar att alla blir behandlade som individer och att ingen diskriminering eller ojämställdhet förekommer.

Föreställningar om numerär jämställdhet och ”dela-lika”-normen leder också till att jämställdhetsarbete blir att synliggöra om numerär och resursmässig jämvikt råder. Att undersöka om kvinnor och män har behandlats lika eller olika i projektet, att se på verksamheten med ”genusglasögon”, ses som något som i sig självt främjar jämställdhet. Grundlogiken tycks vara att bara man *får syn på* en könsorättvisa eller en avvikelse från dela-lika-normen, så kommer orättvisan eller

avvikelsen att försvinna. Beskrivningar av vilka konkreta verktyg eller insatser som skulle kunna *förändra* det som man får syn på saknas i projektansökningarna. Synliggörandet i sig självt skrivs däremot fram som en jämställdhetsåtgärd.

Inte bara synliggörandet av antal kvinnor och män utan även synliggörandet av könsnormer och föreställningar om exempelvis kön och yrkesval kan beskrivas som jämställdhetsåtgärder. Till exempel i projektet Öresundsjobb är föreställningen att man bryter könsnormer genom att medvetandegöra om att dessa normer finns. Att bryta den könssegregerade arbetsmarknaden framställs som viktigt, män ska attraheras till vårdsektorn och kvinnor till industrin genom till exempel yrkesvägledning och studiebesök (Projekt Arbetsporten, Work factory/Unga som vill!, Kom-Lär, Jämställdhet och mångfaldsprojekt i Ystad, Nya tag, SPIRA, Redo för jobb!). I flera projektansökningar skriver man att diskussioner om normer och könsroller kommer att genomföras, man kommer till exempel att ha föreläsningar om jämställdhet, vilket kan komma att medföra att människor väljer yrke oberoende av kön (t.ex. projekt Livskompetens, Job DK, Lärande i arbetslivet). Bristande jämställdhet och en könssegregerad arbetsmarknad betydelsegörs på så sätt som ett matchningsproblem: om människor verkligen agerar som könsneutrala och jämställda individer kommer de att välja yrke och kunna ta jobb helt oberoende av kön och då förbättras möjligheterna att matcha arbetsgivare och arbetstagare (t.ex. projekt FAIS-2, Lärande i arbetslivet, Livskompetens, Industriporten).

Men problembilderna är inte heller när det gäller jämställdhet helt otvetydiga. Bland ansökningarna finns ett antal projekt som avviker från "dela-lika" logiken och normen om lika antal kvinnor och män. Här finns till exempel ett projekt (Hovs Livs) där man skriver att visserligen är lika numerär bäst för alla, men man måste ta hänsyn till verkligheten och där är kvinnor överrepresenterade i projektets målgrupp. Samtidigt framhävs att män inte kommer att missgynnas i projektet, en formulering som implicerar att man värjer sig mot att det faktum att projektet innehåller en majoritet kvinnor skulle kunna betyda att män blir diskriminerade.

Att kvinnor som målgrupp fokuseras kan emellertid också motiveras utifrån vad som verkar vara en mer strukturell förståelse både av kön och av andra sociala relationer. I projektet MaxVision som riktar sig till synskadade skriver man i projektansökan att kvinnliga deltagare ska prioriteras eftersom ett funktionshinder drabbar kvinnor hårdare än män (jfr projektet Att våga lyckas). Liknande skrivningar finns i ett projekt som har kvinnliga missbrukare som målgrupp (Projekt Bojen), även om det här uttrycks som att kvinnors missbruk inte märks och att kvinnor därför faller utanför den vanliga missbrukarvården. Unga kvinnliga missbrukare söker relationer med äldre män medan äldre kvinnor "isolerar sig i hemmet med vinboxen". Bägge dessa grupper behöver stärkas och uppmärksammas, skriver projektägarna, och påpekar att om dessa kvinnor får ett socialt fungerande liv med egen försörjning kommer det att leda till att deras jämställdhet i samhället ökar. Jämställdhet formuleras alltså i termer av att stärka en förfördelad grupp. Samtidigt vill jag påpeka att även här kan man säga att projektägarna argumente-

rar utifrån doktrinen om könsneutralitet: problemet med att kvinnliga missbrukare inte uppmärksammas hänger ihop med att missbrukarvården inte förhållit sig könsneutralt utan byggt på en manlig norm.

I det fåtal projekt som riktar sig mer eller mindre uteslutande till kvinnor eller män verkar ett strukturellt perspektiv alltså ha lättare att göra sig gällande. I en projektansökan (Hälsoprojektet Salut) är målgruppen människor som är sjukskrivna för stressrelaterad psykisk ohälsa, varav en överväldigande majoritet är kvinnor. Ett av projektets syften är att "synliggöra strukturella faktorer som påverkar sjukskrivningsmönster hos målgruppen". I projektet kommer man också att undersöka Försäkringskassans rutiner för att kunna upptäcka eventuella ojämlikheter mellan hur gruppen kvinnor och män behandlas. I ett projekt som riktar sig till byggbranschen vill man försöka bryta könssegregationen och den etniska segregationen, en situation som man menar är skapad av den "kultur och jargong" som råder (Projekt Mera Mångfald Bättre Balans Väst).

Medan det finns flera projekt som företrädesvis riktar sig till kvinnor finns i urvalet egentligen bara ett enda projekt, Ambition och motivation, där målgruppen är uteslutande män. Deltagarna utgörs av drogmissbrukande män över 20 år. I projektet kommer man bland annat att diskutera könsroller, jämlikhet och diskriminering. Projektägarna skriver att eftersom kvinnor i denna målgrupp är extra utsatta kommer jämställdhetsperspektivet att få ett eget fokus. Vilken problembild som dessa åtgärder bygger på har jag svårt att riktigt klarlägga: uppenbart är dock att jämställdhet ses som aktuellt även när det gäller bara män, men att stärka gruppen missbrukande män uppfattas inte som en jämställdhetsåtgärd.

Utifrån den dominerande tanken om könsneutralitet som jämställdhetspolitisk lösning tycks det vara svårt att motivera projekt som riktar sig i huvudsak till män eller kvinnor. De ansökningar som ändå gör detta innefattar i högre utsträckning explicita problembilder som är förknippade med ojämställdhet. Problembilderna kan då innefatta sådant som att mannen är norm för missbrukaren eller att kvinnor får mindre rehabiliteringsresurser. Kanske kan det vara så att projekt som har en könsspecifik målgrupp tvingas att (om)formulera vad jämställdhet skulle kunna innebära, vilket i sin tur leder till mer mångfacetterade problembeskrivningar och kanske också till en öppenhet inför att jämställdhet kan handla om makt och grupper och inte bara innebära att man räknar kvinnor och män i olika sammanhang.

För att avsluta denna del av min analys vill jag kort återkoppla till forskningen kring jämställdhetspolitik inom EU som jag beskrev inledningsvis. Den typologi över jämställdhetsbegreppets innebörd som jag presenterade där kan appliceras på analysen av projektansökningarna. En första slutsats är att det fokus på numerisk könsjämlikhet som är så påfallande i ansökningarna stämmer väl överens med vad forskarna har kallat för *shrinking*: alltså att vad som är, och kan uppfattas som, jämställdhet begränsas och snävas in. Denna trend är tydlig, och konsekvensen av detta är att det blir mycket svårt att föreställa sig jämställdhetspolitiska åtgärder som inte bottnar i "individ"-idealet. Man kan också se att jämställdhet i ansök-

ningarna underordnas andra politiska värden, vilket forskarna kallar *bending*, till exempel när könsnormer ses som ett hinder för matchning på arbetsmarknaden. Alltså, det är inte för att könsnormer i sig själva är problematiska som de ska ifrågasättas och förändras utan för att de hindrar en effektivt fungerande arbetsmarknad.

3 ”Svenskhet” och modernitet som lösning

I en ansökan som riktar sig till boende i Malmöförorten Herrängen beskriver projektägarna bakgrunden till sitt projekt så här:

Ett djupt utanförskap, i vilket grupper av individer, ofta med en mycket hög andel invandrare, står utanför en rad centrala samhällsarenor som arbetsmarknaden, föreningslivet, politiska organisationer och kulturlivet, och där det finns tydliga kulturskillnader mellan de som lever i utanförskap och majoritetsbefolkningen, finns i ett antal områden i Sverige. (Projekt Framtid i fokus)

Framställningen av ”det djupa utanförskapet” är betecknande för de problembilder som omger mitt tredje analyssystem. Temat handlar om att svenskhet och modernitet kan framställas som lösningen på problem med utanförskap, arbetslöshet och ojämställdhet. Bland urvalet projektansökningar finns ett 10-tal som direkt riktar sig till en målgrupp som man beskriver som människor som är invandrare och som ”står mycket långt ifrån arbetsmarknaden”, befinner sig i ett ”djupt” eller ”långvarigt” utanförskap och har utomnordisk etnicitet och/eller behov av grundläggande träning i svenska språket. Av dessa riktar sig ett projekt explicit till den romska gruppen, och ett riktar sig uteslutande till kvinnor. Även om antalet projekt inte är särskilt stort går det att urskilja tydliga problembilder. Dessa hakar också i flera av de föreställningar som framkommit i tidigare analyssysteman.

”Svenskhet” kopplas i flera av projektbeskrivningarna till arbete och jämställdhet. Detta innebär att svensk nationell tillhörighet eller svensk etnicitet kan framställas som en lösning på arbetslöshet och ojämställdhet. En konsekvens av denna problembild är alltså att om man går från ”utanförskap” till ”innanförskap” genom att till exempel skaffa ett arbete blir man också del av en svensk gemenskap. I projektet Stärkt grepp skriver man så här om arbete som vägen till Sverige:

Syfte är att bryta utanförskapet så att de deltagare som förmår nå arbetsmarknaden, andra påbörjar sin väg att nå och närma sig en varaktig sysselsättning för att bli en del av den svenska gemenskapen.

I just denna projektansökan återfinns också ojämställdhet, som en uttalad problembild. Ojämställdhet – eller, som det kallas, patriarkala tankemönster – finns hos människor som är präglade av sin grupp eller kultur och alltså inte når upp till

idealet om den autonoma "individen". Svenskhet, det vill säga svensk kultur eller etnicitet, antas hänga samman med individ-idealet medan detta inte gäller för andra kulturer. Målsättningen i projektet uttrycks på följande sätt:

Samtliga deltagare skall ha brutit beteende och tankemönster *från ett patriarkalt till ett individorienterat* för att kunna påverka sin egen livssituation. (min kursivering)

Den begreppsliga logik – "conceptual logic" för att tala med Bacchi – som problembilden bygger på innebär att svenskhet länkas både till jämställdhet och till att vara en "individ". Ytterligare ett till citat från projektet Stärkt grepp visar hur detta kommer till uttryck. Under rubriken Jämställdhetsintegrering skriver man följande:

Genom insatsen i projektet att få deltagare att omorientera sig från ett patriarkalt tankemönster till ett individorienterat påbörjas även deltagarnas faktiska jämställdhetsintegrering. /.../ Arbetet innebär att man i hela gruppen ökar kunskapen om att man inte förlorar gammal kultur och tradition genom att hitta en ny mer jämställd roll anpassad till det moderna Sverige.

Svenskhet är alltså en lösning som svarar mot ojämställdhet som problembild. Detta återkommer i flera projektansökningar. Exempel är formuleringar som går ut på att jämställdhet är något som "vi" i Sverige har större medvetenhet om än i många av de länder som "våra" invandrare kommer ifrån (Projekt Redo för jobb!), och att invandrare behöver kunskaper om det svenska samhället och om jämställdhet (Projekt Yrkeslärande för integration, Ny resurs i Skåne Nordväst). Denna trend – att jämställdhet etnifieras – återfinns i flera europeiska länder menar Lombardo och Verloo (2009). De skriver att problem med ojämställdhet allt mer har kommit att definieras som ett etniskt och kulturellt problem som tillskrivs "de andra". Till exempel får invandrade muslimska kvinnor ofta symbolisera "den ojämställda". En konsekvens av detta, skriver Lombardo och Verloo (2009, 75), är att "[i]t is implicitly stated that there is nothing wrong with the dominant culture and society".

En annan problembild är att den könssegregation som tillskrivs "andra kulturer" uppfattas gå på tvärs mot föreställningen om könsneutralitet som lösning. Följaktligen kan det framstå som extra viktigt att fördelningen mellan kvinnor och män är lika i dessa projekt och att man arbetar "över könsgränserna" för att uppnå jämställdhet (Projekt Framtid i fokus). I projektet Trapphuset Rosengård skriver man att kvinnor i målgruppen bara deltar i verksamheter med andra kvinnor, vilket man i ansökan hävdar beror på att deras män inte vill att de umgås med andra män. Eftersom projektet har en jämställdhetsambition så framhåller projektägarna att det är viktigt att även män deltar i projektet. Det talas om en konflikt mellan behovet av att kvinnor kommer igång med sina "individuella empowerment- och

kompetensutvecklingsprocesser” och risken att mäns deltagande medför att en eller flera av dessa kvinnor avstår från att delta. Min poäng här är att kopplingen mellan jämställdhet och numerisk könsjämlighet har som konsekvens att verksamheter som syftar till att stärka en underordnad grupp, i detta fall kvinnor, framstår som problematiska ur jämställdhetssynpunkt.

Modernitet och svenskhet gestaltas alltså som lösning på problem som handlar om ”djupt utanförskap”, om ojämställdhet och om vad som beskrivs som en avvikande kultur. I någon enstaka projektansökan finns också vad som närmast kan beskrivas som en kulturrasistisk problembild. Begreppet kulturrasism betecknar idén att människor kan delas in i fasta kulturella kategorier och att det är denna ”kultur” som bestämmer vilka värderingar, samt vilket beteende och vilken kapacitet som en person har (Dahl & Lundgren 2006). När man i projektet Stärkt grepp skriver om de lågutbildade kvinnor som projektet riktar sig till framställs en könskonservativ kultur som något essentiellt som dessa kvinnor/mödrar för vidare mellan generationerna:

Flertalet av kvinnorna har tillbringat många år inom Sfi-undervisningen och/eller i aktiviteter arrangerade av Socialförvaltningen, detta till trots är merparten av dem beroende av tolk i sin kommunikation med samhället. Barnen till dessa kvinnor, som ofta används som tolkar, pendlar mellan olika världar; den i hemmet (oftast med starka band till mamman) och den officiella miljön. Flera av kvinnorna /.../ har hemmaboende barn i åldern 16–24 år som varken befinner sig i utbildning eller i arbete och där utanförskapet riskerar att överföras från föräldragenerationen.

De problembilder som aktualiseras inom detta tema verkar också möjliggöra ett uttalat paternalistiskt tilltal som inte finns i de andra temana. Det kan handla om sådant som att människor behöver ”tvingas” att tala svenska, eller påpekanden om att de krav som ställs på dem är ”rättmätiga” (Projekt KVISFI). Ett sätt att förstå detta tilltal, likväl som de tankar som uttrycks i citatet ovan där kultur/etnicitet framställs som orsak till social utsatthet, är att när svenskhet och modernitet framställs som politisk lösning så aktualiseras en problembild som bygger på föreställningar om etnicitet, ras och blodsband.

Här vill jag framhålla att i själva verket är två olika kedjor av sammanlänkade begrepp verksamma i denna problembild. Den första motsvaras av sammanlänkningen: ”svensk etnicitet & modern = jämställd = individ”. Den andra går ut på att: ”icke svensk etnicitet = ojämställd/patriarkal = utanförskap & arbetslöshet”. Min poäng är att *båda* dessa kedjor av sammanlänkningar möjliggör en samhällssyn där människors etniska tillhörighet får rättfärdiga sociala och ekonomiska strukturer.

Avslutande analys och kommentarer

I detta avslutande avsnitt av rapporten kommer jag först att peka på ett antal principiella problem som aktualiseras i respektive tema av min analys. Därefter diskuteras några övergripande slutsatser som berör problembilderna inom samtliga tre teman.

Som poängterats flera gånger i analysen är föreställningen om ”individen” som lösning fullständigt dominerande i de projektansökningar som ingår i undersökningen. ”Individen” som lösning är helt enkelt ”the master narrative”, det som andra förslag och lösningar bygger vidare på och förhåller sig till. Att ”individen” är lösningen framstår som självklart i projektansökningarna. Det är ingenting som det tycks vara möjligt att diskutera eller som det verkar finnas något behov av att ifrågasätta eller utmana. I detta fall tycks alltså de mer öppna styrsystem och den mångfald av aktörer som förknippas med ”governance” inte ha lett till en spridning av politiska lösningar eller till att andra konkurrerande problembilder har kunnat göra sig gällande. En slutsats man kan dra är att den ambition som finns hos ESF-rådet om att stödja nytänkande och innovativa idéer och projekt inte kan sägas ha slagit igenom.

Det individbegrepp som återfinns i ansökningarna till ESF-rådet är tydliga uttryck för den föreställning om individen som återfinns i en liberal tanketradition. En klassisk liberal ideolog som till exempel John Stuart Mill (1806–1873) skulle säkert kunna känna igen sig. I projektansökningarna återfinns alla de viktigaste delarna av en liberal människosyn: betoningen av autonomi, förnuft, rationalitet och förmågan att välja mellan olika alternativ och fatta självständiga beslut, samt att ingå jämlika kontrakt och överenskommelser.

Men ESF-ansökningarna ger också uttryck för den paradox som präglar den liberala förståelsen av individen. Paradoxen är att individen för att vara en unik individ måste vara likadan som alla andra individer (jfr Åse 2011). Trots att liberaler, och inte minst John Stuart Mill, alltså hyllar individualitet och värnar alla människors rätt att välja sin livsväg och utveckla sin egen särskildhet, så är individerna ändå stöpta i samma form. Förmågan att fatta beslut, att bete sig rationellt och overtänkt, att tro på sig själv och vilja maximera sin egen lycka, är förutsättningen för att man ska kunna vara en ”individ”. När människor inte uppfattas uppfylla dessa förutsättningar, möjliggörs ett slags social ingenjörskonst där politiska reformer sträcker sig in i människors nära och intima sfär för att påverka dem att bli ”riktiga” individer.

Den liberala individen är alltså en ganska försåtlig figur på så sätt att den kan se ut att helt sakna innehåll och substans samtidigt som den i själva verket för med sig en räckta föreställningar om hur människor både är och bör vara. Ett problem är också att föreställningarna om "individen" så ofta tas för givna och framstår som naturliga och självklara; och därmed blir de också osynliga. I olika typer av förändringsarbete, som de som genomförs i ESF-projekten, kan detta vara ett etiskt problem. Att arbeta för att människor ska förändra sitt sätt att se på sig själva i riktning mot ideal och föreställningar som inte är tydligt motiverade och explicita utan tvärtom osynliggjorda och underförstådda går på tvärs emot tankar om att politisk verksamhet och socialt förändringsarbete ska präglas av öppenhet, tydlighet och jämlikhet.

Här vill jag understryka att detta dilemma inte bör ses som ett uttryck för onda avsikter hos projektägarna eller en vilja hos politiker, byråkrater eller utbildare att manipulera människor. Att normer osynliggörs – och att i synnerhet liberala normer kan framstå som självklara och som en naturlig del av hur verkligheten bara är – är en del av den moderna samhällsordningen. Detta är något som ofta har lyfts fram i feministisk teori. Här har man påpekat att en viktig aspekt av sociala maktordningar är att normen eller den överordnade positionen ofta undgår att benämnas och pekas ut. I en patriarkal ordning är såväl mäns könstillhörighet som deras könsprivilegier osynliggjorda (Lloyd 1984; Eduards 2002; Åse 2011). Och detsamma gäller vitthet i en rasistisk kontext (Frankenberg 1993). Att vara vit uppfattas som att sakna hudfärg – eller som att man helt enkelt har hudfärgen "hudfärg" – och att vara man uppfattas som att man är en könsneutral individ. Bakom det som ser ut som en tom kategori, till exempel "individen", döljer sig alltså tydliga normer och ideal.

Ett av de stora problemen med osynliggjorda normer är att de är svåra att få syn på och att förhålla sig till. Det som framstår som självklart kanske vi inte diskuterar eller invänder mot, och inte heller försöker vi förhandla eller göra politik av det. Att hitta sätt att lyfta fram och problematisera de underliggande antaganden som olika insatser bygger på framstår i detta perspektiv som betydelsefullt. Detta gäller inte minst med tanke på att många normer historiskt har visat sig bygga på en exkludering av de grupper av människor som, till exempel inom ramen för olika ESF-projekt, ska anpassas till normerna.

När det gäller jämställdhetsarbete leder "individen" som lösning till att en könsneutral strategi är den mest framträdande i projektansökningarna. Strategin bygger vidare på "individen": om alla behandlas som individer så blir ingen fördelad eller diskriminerad. Här finns en föreställning som går ut på att det är en form av könsdiskriminering att göra skillnad på kvinnor och män, att inte behandla alla lika och ge alla lika mycket resurser. Problemen med denna föreställning är att i ett maktojämnt samhälle där det försiggår så kallad strukturell diskriminering (SOU 2005:56, 75 ff) så kan likabehandling inte utjämna skillnader mellan olika grupper. Att kvinnor och män behandlas lika, det vill säga att de behandlas

som ”individer”, kan inte förändra maktrelationerna mellan kvinnor och män om dessa redan är ojämlika. Likabehandling upprätthåller då bara en ojämlik status quo, som feministen Iris Marion Young (1990) har uttryckt det.

Problemen med en könsneutral strategi för att göra samhället mer jämställt har diskuterats av feministiska tänkare i över 200 år. Ska kvinnor kräva inflytande som (könsneutrala) individer eller som könsspecifik grupp, alltså som kvinnor? Ofta kallas problemet för Wollstonecrafts dilemma, med hänvisning till 1700-tals filosofen Mary Wollstonecraft (1759–1797) (jfr Pateman 1988). Dilemmat är att kvinnor i ett patriarkalt samhälle tvingas att argumentera både könsneutralt och könsspecifikt, utifrån både likhet med och skillnad från män. Om man argumenterar könsneutralt och kräver att kvinnor ska ha samma rättigheter och resurser som män gör man samtidigt avkall på de specifika behov och erfarenheter som kvinnor har som kvinnor. Om man däremot kräver att kvinnor ska få inflytande eller resurser som kvinnor riskerar man att bekräfta patriarkala normer om kvinnors särskilda identitet och plats i samhället.

I feministiska diskussioner av Wollstonecrafts dilemma framhålls att i ett könsojämlikt samhälle så måste jämställdhetsåtgärder kunna motiveras med hänvisning till att kvinnor är både (könsneutrala) individer och (könsspecifika) kvinnor. Strategierna bör alltså inte spelas ut mot varandra. Strategiskt kan det vara betydelsefullt att i en viss situation eller sammanhang argumentera och genomföra könsspecifika åtgärder, i andra situationer kan argument och åtgärder som tar spjörn i könsneutrala föreställningar vara mer verkningsfulla (jfr Rönnbäck 2004). I ljuset av detta resonemang är dominansen av den könsneutrala strategin, delaktiga-logiken och fokuset på antal kvinnor och män i ESF-projekten problematisk.

I de problembilder som är kopplade till svenskhet och modernitet riskerar människors etniska tillhörighet att betraktas som *orsak* till utanförskap och underordning. Detta är, menar jag, en konsekvens av att svenskhet, jämställdhet och individ är tätt sammanlänkade. Att svenskhet och jämställdhet kopplas samman har ofta påpekats i forskningen, det har till och med talats om en svensk jämställdhetsnationalism (jfr Towns 2002, 2011; Jansson, Wendt & Åse 2011). Analysen av ESF-ansökningarna tydliggör hur socialt förändringsarbete kopplat till ”individen” passar in i denna konstruktion. Ur ett principiellt perspektiv är det givetvis lika problematiskt att koppla samman ”svenskhet” med ”individskap” och jämställdhet som att koppla samman en ”icke-svensk” etnisk tillhörighet med ojämställdhet och avsaknad av de karaktärsdrag som hänger samman med att vara en ”individ”, som till exempel förmågan att välja. Här vill jag framhålla att det behövs större medvetenhet inte bara om hur avvikelser från normer gestaltas eller hur underordnade grupper beskrivs, utan också om hur positivt laddade normer och eftersträfvansvärda ideal konstrueras och framställs.

Avslutningsvis vill jag kort diskutera hur avsaknaden av ett strukturellt perspektiv i problembilderna riskerar leda till att människor tillskrivs individuell

skuld för sin samhällsställning och för de strukturer som varit med och skapat den sociala position som de befinner sig i.

Som påpekades i avsnittet om genus och intersektionalitet bygger dessa båda vetenskapliga begrepp på att samhällsordningen ses som, åtminstone i någon mån, präglad av sociala och ekonomiska strukturer. Utgångspunkten är att maktordningar baserade på kön/genus, klass, ras och sexualitet formar såväl samhälleliga diskurser som människors erfarenheter och livsvillkor. Ett sådant strukturellt perspektiv saknas i stor utsträckning i de problembilder som återfinns i ESF-ansökningarna. Det individ-perspektiv som dominerar tycks omöjliggöra mer strukturella problembilder. Konsekvensen blir att vad som i forskningen skulle betraktas som en social struktur i förändringsarbetet istället flyttas in i människor och ses som en individuell egenskap eller ett karaktärsdrag. Med detta i bakhuvudet är mer nyanserade problembilder helt klart något eftersträvänsvärt. Det handlar om att hitta lösningar och politiska åtgärder som inte bara bygger på individ-idealet utan också tar hänsyn till strukturella faktorer. För att uppnå detta behöver man utmana och öppna upp de problembilder och förslag till lösningar som projektägarna tar för givna och har med sig in i en ansökningsprocess. Här skulle ESF-rådet kunna gå in och erbjuda stöd tidigt i ansökningsprocessen, till exempel genom workshops eller inom ramen för befintliga processtöd.

Sammantaget menar jag att avsaknaden av strukturella problembilder kan vara en förklaring till att den könsneutrala strategin dominerar och att kopplingen mellan "svenskhet", jämställdhet och individ är så stark. Även i en vidare europeisk kontext har det påpekats att i praktisk politik har fokus på flera olika maktordningar (dvs. intersektionalitet) visat sig kunna användas på sätt som underbygger istället för att avslöja fördomar. Detta gäller i synnerhet sådana sammanhang där ras/etnicitet/nation aktualiseras (Lombardo & Verloo 2009). Här vill jag som sagt framhålla att förändringsarbete som riktar sig mot grupper som är intersektionellt förfördelade, till exempel i termer av kön, klass och etnicitet, måste utveckla diskussioner kring och sätt att förhålla sig till sociala strukturer. Annars riskerar problembilderna att både bli "etnifierade" och att tillskriva enskilda människor skuld, genom att se dem som ansvariga för sin egen utsatthet.

Litteratur och källor

- Bacchi Carol Lee (2009) *Analysing Policy: What's the problem represented to be?* French Forest, NSW: Pearson Education.
- Carbin Maria (2010) *Mellan tystnad och tal. Flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholms Studies in Politics 134.
- Dahl Aino & Marcus Lundgren (2006) Sunt förnuft – en fokusgruppsstudie om lärares syn på värdegrundsarbete. I *SOU 2006:40 Utbildningens dilemma – Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Arbetsmarknadsdepartementet. Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering. Stockholm: Fritzes.
- de los Reyes Paulina, Molina Irene & Diana Mulinari (2003) *Maktens (o)lika förklädningar. Kön, klass & etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes Paulina & Diana Mulinari (2005) *Intersektionalitet. Kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.
- Eduards Maud (2002) *Förbjuden handling. Om kvinnors organisering och feministisk teori*. Malmö: Liber.
- Ekström Linda (2011) *Jämställdhet – för männens, arbetarklassens och effektivitetens skull? – En diskursiv policystudie av jämställdhetsarbete i maskulina miljöer*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet, kommande.
- Engstrand Åsa-Karin (2010) En öppen affär. Konsumenten och de handelsarbetande i ett intersektionellt perspektiv. *Scandia*, 76(1): 129–155.
- Engstrand Åsa-Karin, Andersson Josefin & Viktor Vesterberg (2010) *Bortom Lissabonstrategin. Om projektarbetares erfarenheter av inkluderingsarbete*. Remeso. Temagruppen integration i arbetslivet. TIA-rapport 2010:1. Linköpings universitet.
- Engstrand Åsa-Karin & Viktor Vesterberg (2011) *Att få dom att förändras: Jobbcoachning för arbetslösa i socialfondsprojekt*. Remeso. Temagruppen integration i arbetslivet. TIA-rapport 2011:2. Linköpings universitet.
- ESF, Checklista för jämställdhetsintegrering (<http://www.esf.se/sv/vara-program/Socialfonden/Processtod-/Processtod-jamstalldhetsintegrering/>), nedladdat 2011-08-08.
- ESF Projektbanken (<http://www.esf.se/sv/Projektbank/Sok-projekt/>), nedladdat 2011-04-15.

- Frankenberg Ruth (1993) *White women, race matters: the social construction of whiteness*. London & New York: Routledge.
- Gemzöe Lena (2002) *Feminism*. Bilda Förlag.
- Hirdman Yvonne (1988) Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 9(3).
- Hornscheidt Antje (2008) Sweden – the world's most feminist society. An analysis of current Swedish media debates and person appellation formula as a tool within CDA. *Journal of Language and Politics*, 7(3): 391–412.
- Isaksson Anna (2010) *Att utmana förändringens gränser. En studie om förändringsarbete, partnerskap och kön med Equal-programmet som exempel*. Lund Dissertations in Sociology 92. Lund: Lunds universitet.
- Jansson Maria & Maria Wendt (2006) Heja Uffe! Så legitimeras mäns överordning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, 26(4): 7–27.
- Jansson Maria, Wendt Maria & Cecilia Åse (2007) Kön och nation i vardag och vetenskap. *Statsvetenskaplig tidskrift*, 109(3): 241–258.
- Jansson, Maria, Wendt Maria & Cecilia Åse (2010) Klasslös i bersån. Ett minnesarbete om skapandet av nationell harmoni. I: Jansson Maria, Wendt Maria & Cecilia Åse (red.) *Den nationella väven. Feministiska analyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Jansson Maria, Wendt Maria & Cecilia Åse (2011) Tre nyanser av Sverige. I: Sainsbury Diane & Maritta Soininen (red.) *Kön makt nation. Tillägnad Maud Eduards*. Statsvetenskapliga institutionen. Stockholm: Stockholms universitet.
- Kantola Johanna & Kevät Nousiainen (2009) Institutionalizing Intersectionality in Europe. *International Feminist Journal of Politics*, 11(4): 459–477.
- Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (2005) Om ord, olikheter och ojämlikhet. 26(2–3.05): 4–5.
- Lloyd Genevieve (1984) *The Man of Reason. Male and female in Western Philosophy*. London: Routledge.
- Lombardo Emanuela & Mieke Verloo (2009) Stretching gender equality to other inequalities. Political intersectionality in European gender equality policies. I: Lombardo Emanuela, Petra Meier & Mieke Verloo (red.) *The Discursive Politics of Gender Equality. Stretching, bending and policymaking*. London & New York: Routledge.
- Lombardo Emanuela, Meier Petra & Mieke Verloo (2009) Stretching and bending gender equality: a discursive politics approach. I: Lombardo Emanuela, Petra Meier & Mieke Verloo (red.) *The Discursive Politics of Gender Equality. Stretching, bending and policymaking*. London & New York: Routledge.
- Lykke Nina (2005) Nya perspektiv på intersektionalitet. Problem och möjligheter. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, 26: 2–3, 7–17.

- McCall Leslie (2005) The Complexity of Intersectionality. *SIGNS*, 30(3): 1771–1800.
- Nash Jennifer C (2008) Re-thinking Intersectionality. *Feminist Review*, 89(1): 1–15.
- Nationellt strukturfondsprogram för regional konkurrenskraft och sysselsättning (ESF) 2007–2013.
<http://www.esf.se/Documents/ESF%20i%20EU/Introsida/Socialfondsprogrammet%202007-2013.pdf>, nedladdat 2011-08-10.
- Pateman Carole (1988) *The Sexual Contract*. Cambridge: Polity Press.
- Rönnblom Malin (2009) Bending towards growth. Discursive constructions of gender equality in an era of governance and neoliberalism. I: Lombardo Emanuela, Petra Meier & Mieke Verloo (red.) *The Discursive Politics of Gender Equality. Stretching, bending and policymaking*. London & New York: Routledge.
- Rönnbäck Josefin (2004) *Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträtten och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902–1921*. Stockholm: Atlas Akademi.
- Simien Evelyn M (2007) Doing Intersectionality Research: From Conceptual Issues to Practical Examples. *Politics & Gender*, 3(2): 264–271.
- SOU 2005:56 *Det blågula glashuset – strukturell diskriminering i Sverige*. Betänkande av Utredningen om strukturell diskriminering på grund av etnisk eller religiös tillhörighet. Stockholm: Fritzes
- SOU 2007:15 *JämStöds Praktika. Metodbok för jämställdhetsintegrering*. Metodbok från JämStöd. Utredningen om stöd för jämställdhetsintegrering i staten. Stockholm: Fritzes.
- Sörensen Eva & Jacob Torfing (red.) (2007) *Theories of Democratic Network Governance*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tollin Katharina (2011) *Sida vid sida – en studie av jämställdhetspolitikens genealogi 1971–2006*. Doktorsavhandling. Stockholms universitet, kommande.
- Towns Ann (2002) Paradoxes of (In)Equality. Something is Rotten in the Gender Equal State of Sweden. *Cooperation and Conflict*, 37(2): 157–179.
- Towns Ann (2010) Kultur inför rätta. Kön, nation och civilisation i polisförhör om mäns dödliga våld mot kvinnor. I Jansson Maria, Wendt Maria & Cecilia Åse (red.) *Den nationella väven. Feministiska analyser*. Lund: Studentlitteratur.
- Törnqvist Maria (2006) *Könspolitik på gränsen. Debatten om varannan damernas och Thamprofessurerna*. Stockholm: Arkiv förlag.
- Vesterberg Viktor (2011) *(O)likheter och egen makt. Om ett socialfondsprojekt för ökat arbetskraftsutbud*. Temagruppen för integration i arbetslivet. TIA-rapport 2011:1. Linköping: Linköpings universitet.

- Wendt Höjer Maria & Cecilia Åse (1996) *Politikens paradoxer. En introduktion till feministisk politisk teori*. Lund: Academia Adacta.
- Young Iris Marion (1990) *Throwing like a girl and other essays in Feminist Philosophy and Social Theory*. Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press.
- Åse Cecilia (2011) Individ utan innehåll. En feministisk kritik av liberala idéer.
I: Freidenvall Lenita & Maria Jansson (red.) *Politik och kritik. En feministisk guide till statsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Utgivna rapporter i REMESO:s vetenskapliga skriftserie Temagruppen integration i arbetslivet (TIA)

- 2010:1 Bortom Lissabonstrategin
– Om projektarbetares erfarenheter av inkluderingsarbete
ÅSA-KARIN ENGSTRAND, JOSEFIN ANDERSSON & VIKTOR VESTERBERG
- 2010:2 Arbetsmarknadsprojekt som kooperativ
– Erfarenheter från fyra ESF-projekt med ett kooperativt arbetssätt
JOSEFIN ANDERSSON
- 2011:1 (O)likheter och egen makt
– Om ett socialfondsprojekt för ökat arbetskraftsutbud
VIKTOR VESTERBERG
- 2011:2 Att få dom att förändras
– Jobbcoaching för arbetslösa i socialfondsprojekt
ÅSA-KARIN ENGSTRAND & VIKTOR VESTERBERG
- 2011:3 I utkanten av arbetets marknad
– ESF-projekt i ett arbets- och arbetsmiljöperspektiv
ANNETTE THÖRNQUIST
- 2011:4 Moderna svenska individer
– Lösningar och problembilder i beskrivningar av ESF-projekt
CECILIA ÅSE

REMESO

Institute for Research on
Migration, Ethnicity and Society

FAS Centre of Excellence

ESF-rådet beviljar stöd till projekt som syftar till social integration och jämställdhet. Jämställdhetsperspektivet ska finnas med som en naturlig del i allt arbete i projekten och man ska särskilt rikta sig mot grupper som anses stå långt från arbetsmarknaden. Men vilka idéer och ideal vilar insatserna i projekten på? Vilka lösningar och problembilder förs fram?

Denna rapport visar att de lösningar som dominerar i projektansökningar till ESF är baserade på idéer om individen, om könsneutralitet och om modernitet och svenskhet. Föreställningarna om individen bygger på en människosyn som sätter rationalitet, självständighet och förmågan att välja i främsta rummet. Könsneutralitet går i projektansökningarna ut på att det ska vara lika många kvinnor och män och att de ska behandlas på samma sätt. Det underliggande antagandet är att detta garanterar att ingen diskriminering eller ojämställdhet förekommer. Modernitet och svenskhet ses i vissa fall som lösning på problem förknippade med bristande social integration. Detta synsätt kan riskera att göra etnicitet till något som förklarar ett utanförskap.

Det är viktigt att föra en diskussion kring vilka lösningar som förs fram i ESF-projekten och vilka problembilder som dessa lösningar bygger på. Att få syn på de problembilder som dominerar kan vara ett sätt att uppmärksamma vad vi *inte* lägger märke till och kan på så sätt fungera som en ögonöppnare för att hitta nya angreppssätt i förändringsarbetet.

Cecilia Åse är docent i statsvetenskap och forskar bland annat om frågor kring demokrati, nation och kön. Hon har publicerat flera böcker, till exempel *Monarkins makt* (2009) och *Politikens paradoxer* (1996, med Maria Wendt). Den här rapporten är skriven inom ramen för TIA-gruppen vid ISV, REMESO, Linköpings universitet.

EUROPEISKA UNIONEN
Europeiska socialfonden

arbete och nya möjligheter
för alla

TIA

TEMAGRUPPEN
INTEGRATION I
ARBETSLIVET